

YOLG'ON AXBOROTLARGA MOYILLIKNING TABIATI VA MAZMUN-MOHİYATI

Nurmatov Azizbek Nuraliyevich
Toshkent amaliy fanlar universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada internet tarmoqlaridagi yolg'on axborotlarga moyillikning tabiati va mazmun-mohiyati keng ravishda ochib berilgan. Shuningdek, ushbu maqolada internet tarmoqlaridagi yolg'on axborotlarni qabul qilishda shaxslilik sifatлари va emotsional vaziyatlar bilan bog'liq xususiyatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: internet tarmoqlari, axborot, virtual tarmoq, yolg'on axborot, shaxslilik sifati, moyillik.

ХАРАКТЕР И СОДЕРЖАНИЕ ПРИВЛЕЧЕНИЯ ЛОЖНОЙ ИНФОРМАЦИИ

Нурматов Азизбек Нуралиевич
преподаватель Ташкентского университета прикладных наук

Аннотация. В данной статье широко раскрывается природа и содержание склонности к ложной информации в Интернете. Также в данной статье анализируются особенности качества личности и эмоциональные ситуации при принятии ложной информации в сети Интернет.

Ключевые слова: сети Интернет, информация, виртуальная сеть, ложная информация, качества личности, тенденции.

THE NATURE AND CONTENT OF THE PROPULSION TO FALSE INFORMATION

Nurmatov Azizbek Nuralievich
teacher at Tashkent University of Applied Sciences

Annotation. In this article, the nature and content of the tendency to false information on the Internet is widely revealed. Also, this article analyzes the characteristics of personality qualities and emotional situations in accepting false information on the Internet.

Key words: Internet networks, information, virtual network, false information, personality quality, tendency.

Kirish. Feyk yoki yolg'on yangiliklar, afsuski, zamonaviy hayotning bir qismiga aylanib ulgurdi. Ularning tan olinishi esa bu kabi xabarlarining nafaqat yuqori samaradorligi, balki olamshumul yangiliklar, "dunyoviy fitnalar", turli sensatsiyalar ehtiyoji uchun jamiyatda talab borligi bilan ham xarakterlanadi. Feyk yangiliklar uzoq vaqtdan beri davom etayotgan stereotiplarni yanada jonlantiradi va millionlab odamlarning jamoatchilik fikrini shakllantirishga ta'sir qilmoqda. Zamonaviy ommaviy axborot vositalaridan nafratlanmaydigan jamoatchilik fikrini manipulyatsiya qilish haqida ko'p gapirish mumkin. Bir narsa aniq: olamshumul "sensatsiyalar" auditoriyada "axborot ochligini" keltirib chiqaradi.

Fikr erkinligi —insonning asosiy huquqlaridan biri. Jamiyatning rivojlanishi va olg'a intilishiga imkon beradigan barcha boshqa inson huquqlarini mustahkamlaydi. O'z nuqtai nazarini ifoda etish va erkin gapirish qobiliyati jamiyatdagi o'zgarishlar uchun muhimdir. So'z erkinligisiz hech qanday huquqlarga erishish mumkin emas. Shuning uchun so'z erkinligi juda muhimdir – bu avtoritar elita yoki yopiq jamiyatning feodal tizimidan demokratik va ijtimoiy jihatdan adolatli tizimga o'tishning dastlabki bosqichlarida jamiyat uchun juda muhimdir.

Hozirgi kunda o'z o'rnini yo'qotayotgan an'anaviy ommaviy axborot vositalarining xolis, adolatli, tezkor va aniq bo'lishi uchun qat'iy qoidalar mavjud. So'z erkinligi borasida qanday cheklovlar mavjud? Hozirgi kunda insonning asosiy huquqlari va har qanday mavjudotning yashash huquqi va xavfsizligini himoya qilishga asoslangan ko'plab sud tizimlari turlicha talqin qilinmoqda [1; 30-33]. AQSh Konstitutsiyasining 1-sonli tuzatishlari Yevropadagi yuridik amaliyoti kabi so'z erkinligiga bo'lgan huquqni quyidagi hollarda istisno qiladi: odobsizlik, ustidan kulish (bulling), tuhmat (uydirma, bo'xton), bolalar pornografiyasi, yolg'on guvohlik berish, shantaj, noqonuniy harakatlarga da'vat qilish [2; 57], haqiqiy tahdid va jinoyatlarga da'vat qilish.

Texnologik rivojlanish, globallashtgan dunyoda taraqqiyotni kengaytirishga qaratilgan ambitsiyalar aloqalarni kengaytirishning turli bosqichlariga olib keldi – mahalliydan (pochta, teleks yoki telefonlar,

bosma nashrlar) elektron ommaviy axborot vositalarigacha (radio, televizor). Jahon miqyosidagi ta'sirga ega bo'lgan ma'lumotlarni yetkazib berishdagi birinchi muhim qadam 24/7 yangiliklar dasturidan boshlandi (Ted Turnerning CNN tomonidan 1980-yilda taqdim etilgan). Bu narsa aksariyat siyosatchilarni, ayniqsa, an'anaviy yopiq jamiyatlardagi siyosatchilarni esankiratib qo'ydi [3; 48-56]. Odamlarni zulmatda ushlab turish va aloqani uzish yoki faqat ularning rahbarlariga ishonishlariga imkon beradigan haqiqat bilan bog'lab turish uchun axborot oqimini boshqarishning odatiy yondashuvi – tezkor yangiliklar va televideniyaning kirib kelishi bilan butkul o'zgardi. Bunday holat jamiyatda va global miqyosda yangi tushunchalarni olib kirdi. Ma'lum bir vaqt mobaynida u jiddiy o'zgarishlarni, taraqqiyotni yuzaga keltirdi, ammo tartibsizlik va yangi to'qnashuvlar ham yuz berdi. Bir tomondan, bu jamiyatlarga fuqarolar va ularning rahbarlari, hukumatlar o'rtasidagi bo'shliqni bartaraf etishni boshlashga imkon berdi. Boshqa tomondan, u siyosatchilar va hukumat rahbarlaridan odamlarga, o'z fuqarolariga va soliq to'lovchilarga bo'lgan munosabatlari va muloqotlarini o'zgartirish ehtiyojini keltirib chiqardi. Ammo bunday ommaviy axborot vositalarining narxi juda yuqori edi va bu hali ham asosiy kuch guruhlariga ommaviy axborot vositalarining asosiy boshqaruvini qo'lga kiritishga imkon berib, umumiy yoki global ma'lumotlar oqimini boshqarishga imkon berdi [4; 168-172]. Agar biz ilgari rasmlarning aldamasligiga ishongan bo'lsak, hozir soha mutaxassislari sizga hatto video, audio ma'lumotlarini ham osonlik bilan o'zgartirib, qayta ishlab, u orqali manipulyatsiya qilishning qanchalik osonligi haqida aytib berishlari mumkin.

Keyingi inqilobiy qadam sifatida internet va ijtimoiy tarmoqlari, so'ngra esa sun'iy intellekt kirib keldi. Bu hozirda insoniyatning o'zaro aloqalarini global rivojlantirishning navbatdagi bosqichi bo'lib, u butun hayotimizga va jamiyatimizga ta'sir ko'rsatadigan ulkan o'zgarishlarni keltirib chiqaradi (keyingi davrlarda buni yanada kuchliroq sezish mumkin). Ushbu yangi o'zgarishlar har bir insonga, shuningdek, hokimiyatning barcha uchta tarmog'iga, biz qanday aloqa qilishimizga, biznesni qanday yo'lga qo'yishimizga, qanday boshqarish va boshqarilishimizga ta'sir qiladi. Globallashuv davri ijtimoiy tarmoqlarning ko'plab versiyalarida Internet aloqasi orqali global ulanish imkoniyatining global inqilobga aylanishiga olib keldi. Ammo har bir yaxshi ixtiro kabi bunday inqilob ham yangi tahdidlarni keltirib chiqaradi. Masalan, AQShda bir necha yil oldin o'tkazilgan tadqiqot natijasida amerikaliklarning 62 foizi o'z yangiliklarini ijtimoiy tarmoqlardan olishi aniqlangan. O'ylaymanki, ko'plab jamiyatlarda bu ehtimol o'xshashdir. Nima uchun ekanligi haqidagi munozara, ehtimol boshqa maqola uchun mavzu bo'lishi mumkin. Ammo haqiqat shundaki, butun dunyo bo'ylab siyosatchilar va hukumatlar va mashxur ommaviy axborot vositalari o'z fuqarolarining to'liq ishonchidan bahramand bo'lmaydilar va fuqarolar o'zlarining fikrlarini bildirish uchun ushbu yangi texnologik vositalardan sovg'a sifatida foydalanib, ovozlarini ko'tarishni boshladilar [5; 121-133]. Agar jamiyat va uning fuqarolari o'zlarining barcha ijobiy xususiyatlari bilan ushbu ilg'or aloqa usullaridan, global dialogdan qarorlarni qabul qilishda va tovarlarni ishlab chiqarishda foydalansalar va bu narsa global miqyosda umumiy iqtisodiy ta'sirga ega bo'lsa, bu ijobiy ko'rsatkichdir.

Hozirgi pandemiyaning avj olishi shubhasiz global fojia hisoblanadi va shu bilan birga bizga axborot va kommunikatsiyaning qiymatini yanada kuchliroq sezilishiga sabab bo'lyapti. Biz jismoniy aloqalarimizni cheklashimiz va ularni virtual muloqot bilan almashtirishga majbur bo'lganimiz muqarrar ravishda shaxsiy va ijtimoiy darajalarda katta o'zgarishlarga olib keladi — bu safar haqiqatan ham global miqyosda. Ushbu virus tahdidi an'anaviy hokimiyatning uchta bo'gimida (ijro etuvchi, sud va qonun chiqaruvchi) boshqariladigan an'anaviy ta'lim usullarimizni va jamoat aloqalarini o'zgartirmoqda. Virus bizning farovonligimizga, ish uslubimizga, o'rganish uslubimizga, bir-birimiz bilan aloqa qilishimizda bizning shaxsiy ehtiyojlarimizni — axloqiy, ijtimoiy, madaniy, diniy, ma'naviy ehtiyojlarni qondiradi. Biz muloqot qilish, hissiy jihatdan barqaror turish va virusning kundalik hayotimizga olib kelgan barcha katta muammolarini bartaraf etish, to'g'ri qaror qabul qilish uchun hozirda berilayotgan axborotlarga juda bog'liqmiz. Haqiqiy, o'z vaqtida va tegishli ravishda uzatilgan ma'lumotlar shaxslar va umuman jamiyatning omon qolishi uchun har qachongidan ham muhimroq bo'ladi.

Axborot — haqiqat, o'z vaqtida va to'g'ri yetkazilgan ma'lumotlar har doimgidan ham shaxsiy hayot va bizning jamiyatimiz hayoti uchun juda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ko'pchilik virtual muloqot bilan cheklanib, ijtimoiy tarmoqlarga, bloglarga bog'liq bo'lib qolyapti, ayniqsa, bu narsa ijtimoiy faol bo'lmagan hukumat jamiyatlarida ko'p sodir bo'lyapti. Hissiy bosim juda og'ir va biz tajovuzning individual yoki ijtimoiy portlashlarini ko'rishimiz mumkin. Ba'zi jamiyatlarda bu namoyishlar,

hatto tartibsizliklar keltirib chiqardi, ijtimoiy tarmoq va mashhur ommaviy axborot vositalarida ham tajovuzkor va manipulyatsion aloqalarni kuzatish mumkin. Bunda alohida shaxslar, guruhlar yoki siyosiy sabablarga asoslangan manipulatsiyalar yotadi. 2017-yilda Qo'shma Shtatlardagi Pew tadqiqot markazi tomonidan «Onlayn so'z erkinligi, trollar, maxfiylik va soxta yangiliklar kelajagi» tadqiqotlari nashr etildi. Unda 4 ta mumkin bo'lgan ssenariylar muhokama qilindi [6; 5-24]:

1. Hamma narsa yomon bo'ladi, chunki trolling odamga xos, anonimlik g'ayriinsoniy muomalani keltirib chiqaradi; adolatsizliklar hech bo'lmaganda turli xil da'vatlarga olib keladi; Internet muomalasining tobora kengayib borayotgani va murakkabligi uni yengishni qiyinlashtiradi.

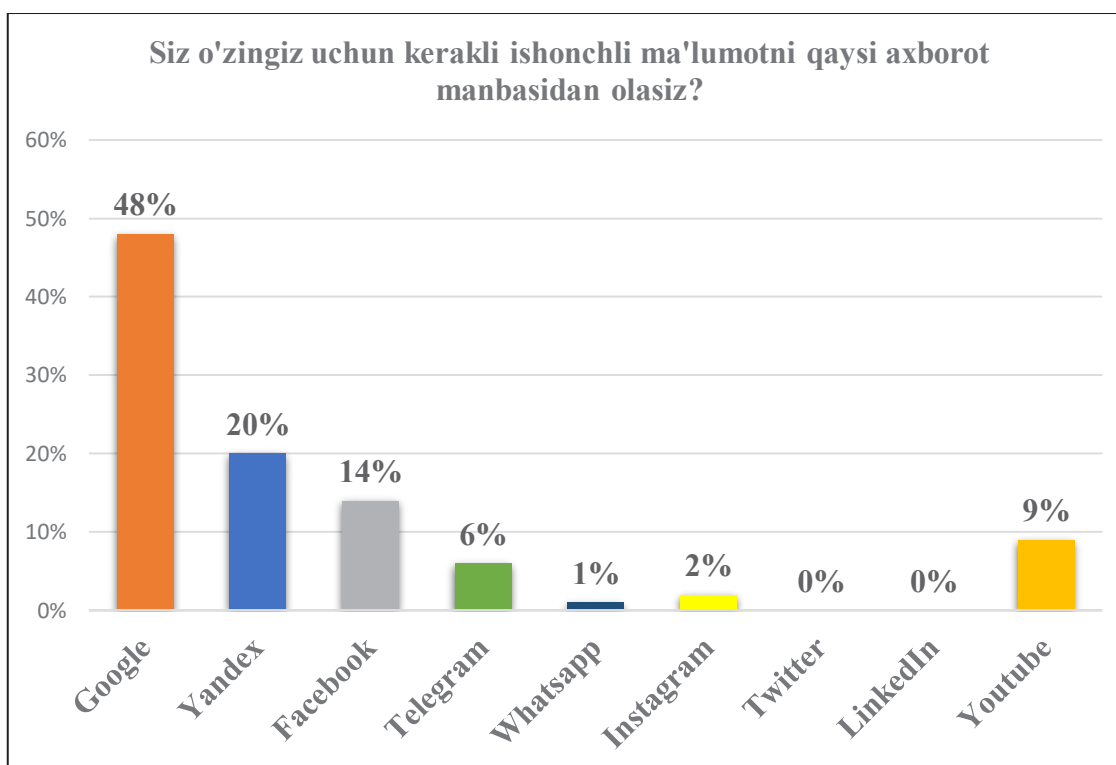
2. Vaziyat yomonligicha qoladi, chunki trollingni moddiy va nomoddiy iqtisodiy, siyosiy rag'batlantirishlar qo'llab-quvvatlab turadi.

3. Ahvol yaxshilanadi, texnik va insoniy yechimlar paydo bo'ladi, chunki onlayn dunyo sun'iy aql yordamida segmentlangan, boshqariladigan ijtimoiy zonalariga bo'linadi.

4. Nazorat va jamoatchilik moderatsiyasi ma'lum xarajatlarni keltirib chiqaradi. Ba'zi yechimlar Internetning mohiyatini yanada o'zgartirishi mumkin, chunki kuzatuv kuchayadi; davlat munozaralarni tartibga solishi mumkin; va bu o'zgarishlar odamlarni bo'lib tashlab, ma'lumot va so'z erkinligini cheklaydi.

1-rasm

Sinaluvchilarning ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish bo'yicha foiz ko'rsatkichlari

Tadqiqotdan olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy tarmoqlardagi yolg'on axborotlardan saqlanishning psixologik determinantlari bo'yicha olib borilgan izlanishlar shuni namoyon qildiki, axborot provayderlaridan qay darajada foydalanishi aniqlangan ya'ni 48% sinaluvchilar googledan, 20% sinaluvchilar yandexdan, 14% sinaluvchilar facebookdan, 6% sinaluvchilar telegramdan, 1% sinaluvchilar whatsappdan, 2% sinaluvchilar instagramdan, 0% sinaluvchilar twitterdan, 0% sinaluvchilar linkedIndan va 9% sinaluvchilar esa youtube platformalaridan foydalanishi aniqlandi. Bundan ko'rinadiki, sinaluvchilarning aksariyati google va yandex platformalarini ishonchli maqbul deb bilishar ekan.

Hozirda hech birimiz umumiy va globallashtirilgan kelajagimiz to'g'risida biron bir yakuniy javobga ega emas, tan olaylik. Ammo bu borada jiddiy muloqot boshlashimiz kerakligi aniq. Barcha madaniyatlar

insoniyat va jamiyat asosiy huquqlarimizning bosh qadriyatlari va tamoyillari sifatida qadr-qimmat, adolat, tenglik, hurmat va mustaqillikni ko'rsatadi. Ushbu tamoyillar so'z erkinligi va ijtimoiy tarmoqlar bo'yicha munozaralar uchun eng yaxshi asosni ham taqdim etadi.

Axborij urushlarning strategiyasi har doim raqib tomon uchun zarur jamoatchilik fikrini shakllantirishga qaratilgan bo'ladi. Ommaviy axborot vositalari doimo diplomatik qadamlar va harbiy harakatlarni yoritib, ularni aholiga yetkazib kelgan. Ammo «Fake news» tushunchasi (ingliz tilida fake news – yolg'on xabarlar) tilimizga yaqinda kirib keldi. Yolg'on xabarlar resipiientning ruhiy holatiga ta'sir qilib, ularning ko'pligi aksariyat holatda o'quvchiga haqiqatni yolg'ondan ajratishni qiyinlashtiradi va yolg'on jamoatchilik fikrining shakllanishiga xizmat qiladi. Odamlarni chalg'itish, noto'g'ri yo'lga boshlash, moliyaviy yoki siyosiy foyda ko'rish maqsadlarida ma'lum bir axborotning soxtalashtirilishi yoki ijtimoiy tarmoqlar va an'anaviy OAV orqali yolg'on xabarlarining tarqatilishi "fakenews" deyiladi.

Feyklar doimo ziddiyatlar asosida yaratiladi. Jahonda sodir bo'layotgan urushlar, diniy va milliy ziddiyatlar, ichki siyosiy nizolarning barchasining asosida yolg'on xabarlar yotib, ularni kelib chiqishiga turtki bo'ladi. Feyk xabarlarini tarqatishdan asosiy maqsad e'tiborni tortish, yolg'on xabarlariga auditoriyani ishontrish, jamiyatda amaldagi hukumatga nisbatan ishonchsizlikni hosil qilish, mamlakatda parokandalikni keltirib chiqarishdir. Shu bilan birga, dalillar asosini qidirish muammosi ham mavjud [7; 199-213]. Gap shundaki, feyklarning asosiy qismi internet orqali tarqaladi, u yerda esa manbani topishga iloj har doim ham bo'lavermaydi. Ko'pgina hollarda material «virussimon» bo'lib qolishi bilan, muallif manbani berkitish niyatida uni o'zining sahifasidan o'chirib tashlaydi. Bugun feyk yangiliklar tiqilib ketgan ijtimoiy tarmoqlar va yangiliklar tarqatuvchi saytlar iste'molchilari ikki toifaga bo'lingan. Birlari turli «jozibador» nashrlarga ahamiyat bermaydilar, boshqalari esa har bir yozilgan narsaga ishonadilar va, hatto, ularni tarqatishga ko'maklashadilar.

DUDEN izohli lug'atining bosma va elektron ommaviy axborot vositalarida Fake News bilan bog'liq talqiniga ko'ra, noto'g'ri ma'lumotlarning manipulyativ maqsadlar uchun taqsimlanishi nazarda tutilgan. Internetda iste'molchilar va ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari soni tobora ortib bormoqda (Twitter, Facebook, Telegram, WhatsApp) va boshqalar) va jurnalistlar uchun katta axborot oqimi orasidan haqiqatan ham sodir bo'lgan voqealarni noto'g'ri ma'lumotlardan topish va ajratish tobora qiyinlashib bormoqda [8; 72-78]. Bu yerda biz o'z iste'molchilariga «issiq» ma'lumotni kim, qachon va qanday maqsadda tarqatayotganini tushunamiz. Jurnalistlar sodir bo'layotgan voqealarga juda tez va puxta javob berishlari hamda o'z auditoriyasini amaliy, xolis va vakolatli tarzda xabardor qilishlari kerak.

Xulosa sifatida yatish mumkinki, bugungi kunda faktlarni professional tekshirish faktchekingga ixtisoslashgan tashkilot ekspertlari va turli sifatli media jurnalistlari tomonidan amalga oshiriladi. Bundan tashqari, Facebook va Twitter ijtimoiy tarmoqlari, Google qidiruv tizimi har biri feyk xabarlar va ularni belgilashda alohida o'z filtr tizimiga ega. Xalqaro miqyosdagi mediasavodxonlik bo'yicha loyihalar esa mass-medianing "ongli iste'molchilari"ni shakllantirishga, feyk yangiliklarni mustaqil ravishda ajratib olish ko'nikmasini shakllantirishga qaratilgan.

Adabiyotlar ro'uxati

1. Алефиренко 2009 — Алефиренко Н.Ф. Медиадискурс — *modus vivendi* на рубеже XX–XXI вв. // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2009. № 4 (2). С. 30–33.
2. Ассман 2014 — Ассман А. Длинная тень прошлого: Мемориальная культура и историческая политика. М.: НЛО, 2014. 328 с.
3. Бажов 2009 — Бажов С.И. Современное значение спора западников и славянофилов // Вестник славянских культур. 2009. № 1 (11). С. 48–56.
4. Беловодская 2019 — Беловодская А. Власть симулякра в эпоху новых медиа: к вопросу об изучении информационных аномалий в цифровом медиапространстве // *Ż. Śladkiewicz, A. Klimkiewicz, M. Noińska (red.), Perswazja językowa w różnych dyskursach*. WUG, Gdańsk, 2019. T. 3. С. 168–172.
5. Василькова, Легостаева 2019 — Василькова В.В., Легостаева Н.И. Социальные боты в политической коммуникации // Вестник РУДН. Серия: Социология. 2019. Т. 19. № 1. С. 121–133.
6. Герасимов, Тульчинский 2018 — Герасимов С.В., Тульчинский Г.Л. События как семантическая основа конструирования реальности: перспективы перехода к динамической онтологии // Слово.ру: Балтийский акцент. 2018. Т. 9. № 3. Спец. выпуск «Семиотика вербального образа». С. 5–24.
7. Лассан Э. Лингвистика как ангажированное знание // Будаев Э.В., Чудинов А.П. Современная политическая лингвистика. Екатеринбург. С. 199–213.
8. Мишанкина Н.А. Социальные нормы в интернет-коммуникации: социолингвистический аспект // Гуманитарная информатика. 2013. Вып. 7. С. 72–78.